

CORN. IANSENII COMMENTARIA
CAPVT DECIMVM OCTAVVM.

1 Qui viuit in æternum, creauit omnia simul, Dominus solus iustificabitur, & manet inuictus rex in æternum.

Prosequitur in huius capitis principio quod cœpit in fine alterius. Prædicat enim diuinam maiestatem, & econtrâ ponit humani generis paruitatem, vt sic magis comprimat humanæ mentis superbiam, subijciens deinde humanam imbecillitatem causam esse immensæ Dei misericordiæ erga humanum genus. Quoniam ergo nec hominem mortalem, nec solem supra asseruit esse sine defectu, his opponit hac sententia Deum, qui & solem & hominem & alia omnia creauit, tribuens ei soli & immortalitatem, quam supra negauit in homine, & perfectionem iustitiæ, quæ nec in cœlestibus inuenitur creaturis. Porrò pro, simul, Græcis est *κοινῶν*, quod magis est pariter vel communiter, ne quis ex hoc loco colligat omnia, simul, eodemque tempore esse condita, quemadmodum ex hoc loco intellexit D. Augustinus, omnia opera creationis, quæ sex diebus capite 1. Genes. commemorantur facta, simul vnoque tempore facta esse: sex autem dies illos in angelorum diuersa intelligentia esse accipiendos, vt videre est apud illum lib. 4. de Genesi ad literam cap. 33. Non enim, simul, hic temporis identitatem designat, sed vniuersa sine exceptione comprehendit, sicut apud Ioannē dicitur: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Dicit ergo; Is cui proprium est viuere, & esse in æternū, sine principio scilicet & fine, is, inquam, creauit omnia pariter, nec est aliquid quod non ab illo se factum agnoscere debet. Is ergo etiã solus est, qui si ad alia à se creata comparetur, inuenietur iustus, atque sine omni defectu, in quo nihil desiderari possit. Reliqua verò omnia tantum ab eius perfectione deficient, quantum ab authore deficit opus ab ipso factum. Is & manet inuictus rex in æternum, quia eius voluntas & potestas à nullo superari & impediri potest, semperque eodem statu permanet, nulli mutationi subiectus, cum reliquis omnibus creatis à se. Addit hic quædam exemplar Complutense, quæ alij codices Græci non habent, sicut nec nos. Sic enim habet; Qui ædificat enim mundum palmo manus suæ, & omnia obediunt voluntati eius: Ipse enim rex omnium in fortitudine sua diuidens in ipsis sancta à prophanis. Pro quibus nos tantum habemus; manet inuictus rex in æternum; quod nec Germanicum exemplar habet.

2 Quis sufficit enarrare opera illius? Quis enim inuestigabit magnalia eius?

Vertendum potius vel legendum per præteritum, inuestigauit, cum Græcis sit *ἔτελεσεν*, vt sit sensus: Quandoquidem nemo plene magnifica eius opera, & omnes eius excellentias perscrutatus est, nemo etiam

etiam est qui sufficiens est ad plenè & perfectè enarrandum opera Dei. Emphasim habet quod cum interrogatione dicit; Quis sufficit, & quis inuestigabit; significans Dei opera tam esse imperferutabilia, & ob id inenarrabilia, vt ad ea nemo sufficiat.

3 Virtutem autem magnitudinis eius quis enunciabit? aut quis adijciat enarrare misericordiam eius?

Inter cætera quæ de Deo nunquam prædicari satis possunt, sunt præcipuè duo in Deo stupenda & admiranda: virtus scilicet, robur ac fortitudo magnificentiæ eius: & misericordia eius atque bonitas. quæ duo Deo tribuuntur, cum dicitur, Optimus, maximus. Fortitudini eius non est adiuncta, vt ferè in hominibus, crudelitas, & misericordiæ eius non deest potentia succurrendi quibus miseretur. Fortitudo exigit vt eum suspiciamus & timeamus, misericordia, vt amemus & diligamus. In eo quod dicitur, quis adijciat, videtur subaudiendum, cor suum. vt sit sensus: quis apponet cor suum, hoc est, quis conabitur enarrare. Aut est sensus; quis adijciat, hoc est, quis aggredietur.

4 Non est minuere neque adijcere, nec est inuenire magnalia Dei.

Significat opera Dei & esse perfectissima, & inscrutabilia. Per hoc enim quod dicit; non est minuere neque adijcere; significat ea ad eò esse perfecta, vt nemo possit ostendere aliquid in eis esse superfluum, quod auferendum esset, (id enim est ea minuere) aut aliquid in eis desiderari quod addendum esset, id enim est ad ea adijcere. Pro, inuenire, Græcis est inuestigare, sed quia ideo dicitur magnalia Dei non posse inuestigari, quia inuestigando plenè inueniri nequeunt, bene vertit interpres, inuenire.

5 Cum consummauerit homo, tunc incipiet: & cum quieuerit, operabitur.

Significat eum qui magnitudinem Dei & operum eius vestigare & enarrare conatus fuerit, cum omne studium eò contulerit, nihil tamen effecturum. Cum, inquit, quisquam absoluisse se putauerit inuestigationem & enarrationem de Deo, tum demum inueniet tantum superesse vt quasi de nouo incipiendum sit: & cum post longum laborem quiescendum sibi putauerit, quasi instituto suo bene perfecto, tum videbit sibi adhuc laborandum esse & operandum, vt quod conatur perficiat. Significat ergo, si quis hoc tentet, frustra laboraturum. Pro, operabitur, Græcis est ἀπορησίνος, hoc est, perplexus erit. Nō malè tamen noster vertit, si intelligatur vt iam indicatum est. Sunt qui hanc sententiam accommodant ad significandum in virtutis via, quasi necdum obtenta perfectione, semper quasi incipiendum. vt sit sensus: cum homo Dei præcepta perfectè impleuisse videtur, tunc si consultum sibi vult,

vult, nouo feruore virtutis viam quasi incipiet, & cum se ab omnibus mundanis curis quietum reddiderit, tunc incipiet opus Dei operari. Ita enim ferè Rabanus. Sed hic sensus proposito est impertinens. Simile ei quod hic dicitur, est apud Iob, post enarrationem aliquam operum Dei dicentem: Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius, & cum vix paruam stillâ sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

Iob 16.

6 Quid est homo, & quæ est gratia ipsius, & quid est bonum, aut quid nequam illius?

Postquam indicauit inperscrutabile & inexplicabile esse Dei magnitudinem & excellentiam, ex opposito indicat quanta sit hominis in comparatione Dei vilitas & imperfectio, vt hac consideratione sese homo sub Deo magis semper humiliet. Itaque exclamando dicit: Quid est homo, hoc est, quàm vilis est si Deo componatur. Pro, gratia, Græcis est *χρησις*, hoc est, vsus, quo significatur Deum non indigere opera hominis, nec opus ei esse vt eo vtatur. Proinde quod nos habemus; quæ est gratia ipsius; sic est accipiendum, quæ est gratia ipsius apud Deum, qua scilicet Deus egeat, hoc est, quid habet præclari quo sibi Deum promereatur, & quo Deus indigeat, aut quo Deo beneficiat. Eodem pertinet quod sequitur; & quid est bonum; aut quid nequam (pro malum) ipsius, apud Deum scilicet; hoc est, quod bonum Deo conferre potest homo, aut quod malum Deo inferre. Alij intelligunt, quàm pauca sunt bona hominis, & quàm multa sunt mala eius. Sed alter sensus proposito magis conuenit, consentiens cum illo Dauidis: Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Et cum illo Iob: Quid prodest Deo si iustus fueris, aut quid ei confers, si immaculata fuerit via eius?

Psal. 19.

Iob 15.

7 Numerus dierum hominum vt multum centum anni, quasi guttæ aquæ maris deputati sunt: & sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die æui.

Ostendit iam & alia ratione, hominis, respectu Dei, imperfectionem, videlicet ob breuitatem vitæ eius, cuius diuturnitas etiam si centum fuerit annorum, quæ paucis contigit, tamen respectu æternitatis, quæ Deo est propria, non aliter se habet quàm singulæ guttæ aquæ marinæ respectu totius maris, aut calculus vnus respectu innumerabilis arenæ. Pulchra sanè comparatio, qua significatur nullam esse comparationem inter vitam istam humanam, & diuturnitatem Deo conuenientem, sicut finiti ad infinitum nulla est proportio. Quod etiam in Psalmis non dissimiliter expressum est, cum dicitur: Quoniam mille anni ante oculos tuos, tãquam dies hesternæ quæ præterijt. Apud Rabanum melius legitur; quasi gutta aquæ maris deputatus est. Nam & Græca singulariter habent *σαγιών*, gutta.

Propter

8 Propter quod patiens est in illis, & effundit super eos misericordiam suam.

Ostendit infirmitatem hominis, & breuitatem vitæ eius, sicut homini causam præbere debet humiliationis sub Deo: ita & Deo causam præbere vt hominum peccata patienter ferat, sic vt non statim pro merito ea puniat. Item vt in pœnitentibus, & veniam rogantibus, copiosè diffundat misericordiam suã. Duo enim dicit, quorum alterum pertinet ad vindictæ dilationem, alterum ad peccatorum remissionem. Quidã libri habent, effudit, alij effundit, sed rectius illi, qui habent, effundet, quomodo & Rabanus legit & Dionysius, quoniã Græcis est futurũ, *ἐκχεύσει*. Dicit ergo Deum & esse patiente, vel, vt habent Græca, longanimitem in hominibus, quia & nō statim punit, & ad pœnitentiam expectat: & si pœnitentiam egerint, effusurum super eos misericordiã suam.

9 Vidit præsumptionem cordis eorum quoniam mala est, & cognouit subuersionem illorum quoniam nequam est.

10 Ideo adimpleuit propitiationem suam in illis, & ostendit eis viam æquitatis.

Vidit, inquit, malam admodum esse temeritatem hominum, qua præsumunt se opponere volũtati ipsius: cognouit item quod admodum mala & grauis erit subuersio illorũ & perditio quã sua temeritate merentur. Ideoq; ne tantam subuersionem incurrerent, amplè & copiosè propitiatus semper est hominibus, ipsius gratiã post peccata implorantibus: in super & ostendit eis viã æquitatis & iustitiæ, declarans omnibus modis se nolle mortẽ peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Dicitio ergo, nequã; qua frequenter vtitur interpres, hic non significat malitiam morum, sed malitiam afflictionis. Pro; subuersionem; enim est *καταστροφή*, quod significat subuersionem & perditionem: item & exitum rei, vnde & fabulæ finis, catastrophe vocatur.

11 Miseratio hominis circa proximum suum, misericordia autem Dei super omnem carnem.

VT præter prædicta etiam alia ratione commédet excellentiam misericordiæ diuinæ, comparat eam cum misericordia hominis, infinuans illã hanc lōgè præcellere, idq; duplici nomine. Primũ, quod misericordia hominis sit erga paucos, vnde dicitur singulariter, erga proximum suum, vnũ scilicet aut alterum: misericordia autẽ Dei generalis sit & cõmunis, vt quæ se extēdat super omnẽ carnẽ. Secundò, quod illa sit erga sibi æqualẽ, proximũ scilicet: hæc verò erga tã inæquales, quam caro distat à spiritu. Proximus ergo hic appellatur, certus aliquis homo, ratione amicitiaẽ aut propinquitatis aut vicinitatis, aut alicuius alterius rei coniunctus. Caro autẽ accipitur pro omni animantiũ genere, & maxime pro homine, in quo bonitas & misericordia Dei maxime cernitur.

Qui

12 Qui misericordiam habet, docet & erudit quasi pastor gregem suum.

Relatum, qui, ad Deum referendum est, ut sit sensus: Qui Deus misericordiam habet erga homines, & ex misericordia qua erga eos mouetur, ne pereant docet eos & erudit: sicut pastor gregem suum dirigit, & curam gerit ne erret, & per errorem in mala & perniciem ruat.

13 Miseretur excipientis doctrinam miserationis, & qui festinat in iudicijs eius.

Hæc est vera lectio Græcis concordans, quam & scripta quædam habent & Rabanus. Proinde malè multi legunt; Misereatur excipiens doctrinam; & est sensus: Deus qui ex misericordia homines docet, misericordiam suam potissimum impendet ei qui auidè & voluntariè suscipit doctrinam suam ex miseratione profectam, quique ea suscepta festinat ad iudicia & præcepta ipsius implenda. Doctrina miserationis etiam intelligi potest doctrina de miseratione proximis impendenda, ut significetur Deum misericordem futurum his qui in alios misericordes fuerint, iuxta illud: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Sed dictio, miserationis, Græcis non est. Conueniens autem fuerit, ut præcedens verbus huic coniungatur, ut totum illud; Qui misericordiam habet, docet & erudit quasi pastor gregem suum; sit suppositum verbi, miseretur, & sit sensus: Is qui miseretur hominum, Deus scilicet, quique ob id docet & erudit eos, miseretur excipientis doctrinam suam.

Matth. 5.

13 Fili in bonis non des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali.

Post doctrinam de poenitentia & misericordia Dei, oportune subiungit præcepta virtutum, & primùm redit ad doctrinam de elemosyna, quam superiori capite commendare cœperat, docens iam non tantum alijs beneficiendum esse, sed beneficijs etiam benignitatem verborum addendam esse, quæ munus collatum maximè commendat: & licet collatum beneficium subsequatur, ipsi tamen anteponitur. Contrà acerbitas verborum illiberalis & molesta, omnem beneficij gratiam tollit. In beneficijs enim conferendis animus imprimis spectatur, cuius index est oratio. Pro, querelam, Græcè est $\mu\omega\mu\omega\rho$, quod vituperium propriè significat, maculam & reprehensionem. Vnde sicut cum interpres noster dictionem $\tilde{\mu}\omega\mu\omega$, quæ irreprehensibilem significat, vertit, sine querela, ut Lucæ 1. & alibi, illud, sine querela, passiuè accipi debet, pro eo de quo nemo conqueritur, ita & hic querela accipi debet, ut sit sensus: In bonis, hoc est, in beneficijs quæ in alterum confers, non des reprehensionem, nec sic ea conferas pro quibus gratia tibi debetur,

Lucæ 1.

ut de

vt de te quis conqueri iure possit, & in omni dono quod alicui impendis, non misceas tristitiam verbi mali, hoc est, triste verbum, declarans scilicet te non dare ex animo & lubenter, sed coactum. Vnde monet Paulus eleemosynam dari non ex tristitia & necessitate. Hilarem enim 2. Cor. 9. datorem diligit Deus. Aut non des tristitiam alijs ex duro & increpatorio verbo quod contra eum loqueris.

14. Nónne ardorem refrigerabit ros, sic & verbum melius quàm datum.

Plcherrima similitudine indicat quantùm comitas & benignitas orationis conferat indigentibus, & beneficium commendat, imò superet. Dulcem enim sermonem comparat rosi, quòd sicut ros è cœlo leniter demissus æstiuum calorem temperat, & in hominibus & in frugibus atque herbis terræ: ita dulcis sermo, ex ore hominis leniter profluens, inopiæ malum hominem instar ardoris vrens & torquens, temperet & extinguat. Durus autem sermo muneri collato additus rectè imbri vehementi comparatur, qui tollit quidem ardorem, sed sine gratia, & cum nocumento sapius, ita enim & durus sermo perdit muneris gratiam & vtilitatem.

15. Nónne ecce verbum super datum bonum? & vtraque cum homine iustificato.

AN non, inquit, experientia discimus verbum bonum plus efficere, & maiorem habere gratiam quàm ipsum donum bonum? Adeo enim verbum præstat dono, vt bonus sermo quandoque sine dono gratus sit: donum autem bonum, sine bono sermone gratum non sit. Vnde & Salomon: Melior, inquit, buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio. Ne tamen quis hinc occasionem sumat solis Prou. 17. verbis suauibus satisfaciendi egentibus ope, subiicit, & vtraque, inquit, hæc scilicet sunt cum homine qui vere iustus esse studet, & qui iustus habetur. Ille enim nec contentus est verba dare, nec satis habet dona conferre, sed bonis donis bona coniungit verba. Tractat pulchrè hunc locum D. Gregorius libro Moralium 21. cap. 13. Pro, iustificato, Græcis est $\alpha\chi\alpha\sigma\tau\omega\omega\mu\acute{\alpha}\tau\omega\sigma$, hoc est, homine gratioso. Quo significatur ad gratiam obtinendam apud Deum & homines, vtrumque coniungendum.

16. Stultus acriter improperebit, & datus indisciplinati tabescere facit oculos.

Stultus, inquit, etiamsi quid det, tamen acerbè improperebit ei cui beneficium confert, obijciendo ei paupertatem, inertiam, importunitatem, suumque grauamen, aut aliud simile, & sic fit vt datus indisciplinati, hoc est, donum hominis non rectè instituti, tabescere faciat, hoc est, valde contristet oculos egeni, quos alioqui donum exhilarare sua natura solet, quia cum detur cum tristitia vultus & verborum amar-

rulencia, efficit vt pauper contristatus & pudibundus discedat. Bene autem hoc stulto tribuit, quia qui sic tribuit, stultum se & imprudentem declarat, vt qui & gratiam & munus perdat.

17 Ante iudicium para iustitiam tibi, & antequam loquaris disce.

S Vbiicit quaedam præcepta seruandæ prouidentia, & vitandæ temeritatis. Quorum primum istud generaliter accipiendum est, & de iudicio hominum, & de iudicio Dei. Antè enim quàm quis prodeat ad iudicium magistratus, curandum est vt causam habeat iustam, eamque bene instructam. Et antequam quis loquatur de re quapiam siue in iudicio, siue alibi, prius bene inquirendum est de statu rei, discendum item quid & quomodo dicendum, & quid omittendum. Sic & ante iudicium Dei subeundum in morte & nouissimo die, paranda est iustitia per opera bona & gratia Dei implorationem. Et antequam quis loquatur alios docendo, oportet discere alios audiendo. Significat ergo temerarium esse & ante comparatam iustitiam iudicio se inferre, & loqui antequam quis bene edoctus sit.

18 Ante languorem adhibe medicinam, & ante iudicium interroga teipsum, & in conspectu Dei inuenies propitiationem.

A D prouidentiam etiã pertinet vt ante morbum adhibeatur medicina, non curatiua, sed præseruatiua, qua impediatur morbus imminens, aut vt ante languorem inueteratum, medicina tempestiuè adhibeatur. iuxta illud Poëtæ, Principiis obsta, serò medicina paratur, Cùm mala per longas inualuere moras. Sub hac tamen admonitione intelligendum est parabolicè amplius significari, nempe ante languorem mentis qui peccando incurritur, mentem muniendam pijs cogitationibus, & occasiones peccatorum refecandas. Et mox cùm quis incidit in peccatum, priusquam inualescat malum, ad penitentia remedium confugiendum. De spiritali enim languore Sapientem potissimùm monuisse, indicat quod sequitur; Ante iudicium interroga teipsum. Nam illud de iudicio Dei dictum esse sequens pars satis indicat. Monet ergo vt ante tremendum illud iudicium Dei nosipfos interrogemus, hoc est, exploremus: & si quidem quod punitione dignum est in nobis deprehenderimus, vt facillè deprehendet quisque, nosipfos puniamus & iudicemus, Dei que iustam ultionem auferri à nobis deprecemur. Sic enim futurum est, vt cùm ad conspectum Dei deducti fuerimus, & ille nos inspicere, visitareque cœperit, inueniamus ab eo propitiationem & remissionem. nam vt habet Paulus: Si nosipfos diiudicaremus, non utique iudicaremur. Porro pro, in conspectu Dei, Græcè est ἐν ὄψα ἰπισκοπῆς, in hora inspectionis vel visitationis. Ita enim hic author saepe nominat diem iudicij diuini. Proinde, in conspectu Dei, hoc loco non est idem quod coram Deo, sed sicut prius, cùm Deus conspiciere vel inspicere facta hominū cœperit. Potest tamen illud; Ante iudicium

cium interroga teipsum; etiam hunc habere sensum: Antequam alios iudices, discute conscientiam tuam, ne fortè eisdem obnoxius sis malis quæ in alijs sis reprehensus, & eadem agas quæ iudices. Ita enim grauius contra te Dei iram es prouocaturus, vt docet Paulus ad Roman. 2. Contrà inuenies tibi illum propitium, si tuæ infirmitatis conscius, clemens fueris in alijs iudicandis.

19 Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conuersationem tuam.

Vertendum potius erat, conuersionem, quia hoc potius sensus requirit & dictio Græca. Non est enim hic *διαξίβηρ* vel *ἀναστροφήρ*, sed *ἰσισοφία*. Verùm etiam nomen conuersationis, apud doctos ponitur nonnunquam pro conuersione, vt apud Senecam epistola 75. Sciatque illa ipsa, quibus lædi videtur, ad conuersationem vniuersi pertinere, & ex ijs esse quæ cursum mundi consummât. Pro, humilia te, Græcis est, *ταπεινώθητι*, hoc est, humiliare. Et additur in exemplari Complutensi *ἰνκρατία*, humiliare temperantia. Itaque significatur, per abstinentiam & subductionem cibi & potus affligendam esse carnem ante morbum, vt per illam carnis afflictionem morbus euitetur: sicque hic iam exponitur quod prius dixit; ante languorem adhibe medicinam. Idem sensus esse potest nostræ lectionis, vt, humilia te, sit positum pro afflige te, carnemque tuam castiga. Humilitas enim sæpe in scripturis accipitur pro afflictione, vt dictum est: quanquam & de virtute humilitatis accipi quoque possit, vt sit sensus: Cùm sanus es ne insolescas, sed antequam, Deo tuam superbiam & petulantiam vindicante, incidas in morbum, humilia te sub potenti manu Dei, teque coram eo submissè geras. Dixit quid ante morbum sit faciendum quo morbus euitetur, subiungit quid faciendum vbi infirmitas accesserit. In tempore, inquit, infirmitatis ostende conuersionem tuam. Tunc enim maximè pœnitentia est agenda, tum vt sublata morbi causa, etiam morbus citius curetur, tum ob periculum instantis mortis. Nec tantùm pœnitentia est agenda coram Deo, sed etiam coram hominibus ostendenda ad ædificationem eorum qui fortè prius offensi fuerant, & ad exemplum omnium. Cæterùm quæ de morbo corporali dicuntur, eadem ad morbum animæ sunt transferenda, vt intelligamus nos hic etiam moneri, carnem timore Dei continendam esse ab illicitis, & castigandam, ne in grauia delicta incidamus. Et rursum vt cùm lapsi sumus, delicta cõmissa pœnitentia emendemus. Pro, infirmitatis, enim Græca habent *ἀμαρτημάτων*, hoc est, in tempore peccatorum. Noster videtur legisse *ἀρρωσθημάτων*, hoc est, infirmitatum. & magis quadrat priori membro. Qui, conuersationem, accipiunt in vulgari significato, sic exponunt; In tempore infirmitatis tuæ tunc maximè ostende consuetam tuam virtutem, patientiam tuam atque constantiam in qua conuersari solebas. Aut ostende conuersationem tuam præteritam per synceram peccatorum confessionem.

20 Non impediaris orare semper, & ne veteris vsque ad mortem iustificari, quoniam merces Dei manet in æternum.

GRæca aliter sic habent; Non impediaris reddere votum tempestiuè, & ne expectes vsque ad mortem iustificari. Dictionem enim *ἵνα*, etsi etiam orationem significet, quomodo accepit eam noster interpret, hic tamen pro voto positam indicat verbum *ἀποδιδόναι*, hoc est, reddere. Monet ergo & vota tempestiuè persolvere, & reconciliationem cum Deo non differre vsque ad mortis tempus, contra quæ duo à plerisque grauius peccatur. Nostra lectio monet vt nō sinamus nos impediri ab assidua oratione, quia cū illa sit semper necessaria, propter continua & varia pericula in quibus versamur, & perpetuam nostram infirmitatem, quæ indiget semper gratia Dei, tamen varijs modis ab ea auocamur & impedimur, nempe per curas seculares, amicorum frequentiam, crapulam, dissidentiam, somnolentiam, studium, lectionem, & id genus alia. Monet item vt non sinamus nos prohiberi quin semper vsque ad mortem iustitiæ operam demus, semperque magis in iustitia proficiamus, iuxta illud: Qui iustus est, iustificetur adhuc. Hoc est, monet & semper orandum esse, & semper iustitiæ studendum, & vtriusque impedimenta ressecanda. Et additur apud nos causa; quoniam merces Dei manet in æternum. Quod conuenit cum illo Pauli: Bonum facientes non deficiamus. Tempore enim suo metemus non deficientes. Prima huius sententiæ pars cōuenit cum illo Saluatoris: Oportet semper orare, & non deficere. Et illo Pauli: Sine intermissione orate. Inter scriptos codices longè plures habent non verbum, veteris, sed verearis. Et videri potest sic interpretè potius vertisse, quòd hoc magis accedat cum Græca dictione *μνησθῆναι*, moreris vel expectes. Itaque sensus esset: Ne vquam verecundia aut metu alicuius retraharis à iustitia prosequenda. Certè patres in Concilio Tridentino legunt; Non verearis; vt patet in doctrina de iustific. cap. 10. sessione sexta.

21 Ante orationem præpara animam tuam, & non sis quasi homo qui tentat Deum.

ETiam hæc sententia de voto accipi potest Græcis. Nam quod habent, *πρὶν ἐξασθαι*, verti potest, Priusquam voueris. Itaque sensus erit: ante votum, parandum animū seriò ad præstandum quod vouendum est. Contra quam plerique faciunt qui leuiter ad vouendum profiliunt, de adimplendo quod vouent parū apud se cogitantes. Quales sunt similes his qui tentant Deum, quia & ipsi temerè student explorare Dei potentiam aut bonitatē, à qua suo voto aliquid impetrare cupiunt. Rectè tamè accipi etiā possunt Græca de oratione, vt noster vertit, sicq; monemur ante orationē pia cogitatione præparādam mentē, vt scilicet cogitemus cum quo nobis sit sermo habendus, atque ob id seponamus quantum in nobis est alias cogitationes, vt attento & reuerenti animo ei supplicemus. Deinde

Deinde vt cogitemus quæ ab ipso nobis petenda sint, ne indigna illo & inutilia nobis petamus: præterea vt omnem malam voluntatem deponamus. Hæc qui non facit, est quasi homo qui tentat Deum, hoc est, cum se gerat quasi is qui Deum sibi placare studeat, eum tamen magis imitatur qui Deum ad iracundiam prouocat. Simile est quod monet Sapiens in Ecclesiaste: Ne temerè quid loquaris, neque cor tuum sit Eccles. 5. velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim est in cælo, & tu super terram, idcirco sint pauci sermones tui. Porro tentat etiam Deum in oratione, qui temerè Dei potentiam declarari petit, prætermittis ijs quæ in hominis sunt potestate, de qua tentandi ratione si sententia accipiatur, iam duabus partibus duo diuersa exiguntur. Sed prior intelligentia videtur simplicior.

22 Memento iræ in die consummationis, & tempus retributionis in conuersione faciei.

SIC legendum esse, & non, vt perperam multi legunt, in conuersatione facies vel faciens, Græca apertè docent, quæ habent, ἐν ἀποστροφῇ προσώπου, in auersione vultus, hoc est, cum Deus vultum suum auertet. Inter reliqua ergo prouidentia seruandæ præcepta monet vt semper meminerimus & præuideamus eam iram & ultionem, quæ futura est impijs in fine vitæ cuiusque, & in extremo nouissimi iudicij die, quando erit consummatio mundi, & tempus illud retributionis, quod futurum est quando suum vultum commutabit, asperum & toruum vultum exhibiturus his quos hic suo fauore profèqui visus est, fœlicitate terrena eos frui concedens, & suam illis voluptatem explere permittens. Hæc nos meminisse vult, vt horum recordatione à peccatis, & omni insolentia in prosperis cohibeamur. Ad quod valet & quod sequitur.

23 Memento paupertatis in tempore abundantia, & necessitatem paupertatis in die diuitiarum.

CVM rerum fruimur abundantia, vult nos memores esse paupertatis ac inopiæ, & eius quæ accidere potest in hac vita, & eius quæ post hanc vitam certò eueniet his qui diuitijs & rerum copia hic abutuntur, vt horum memoria nec securi nimis simus in fœlicitate præsentij, nec eius abusu mereamur illa priuari siue hic siue postea, vt videre est in diuite epulone. Necessitatem paupertatis vocat inopiã, quæ hominem constringit, & veluti in arcto constituit, vimque ei infert. Sic enim nomen necessitatis in scripturis, & maximè in Psalmis, sæpe Psal. 24. accipitur, vt cum dicitur: De necessitatibus meis erue me.

24 A mane vsque ad vesperam mutabitur tempus, & hæc omnia citata in oculis Dei.

SIGNIFICAT hoc versu subitam omnium rerũ huius mundi & status hominum mutationem, vt hac ob oculos posita magis persuadeat, quod

prius dixit de infelicitate metuenda tempore felici. A mane, inquit, usque ad vesperam, hoc est, tam breui temporis spatio, sæpe videmus temporis statum & qualitatem mutari, ut cum mane fuerit serenum, vespera sit nubila. Item ut cum matutino tempore homo sit felix, & rectè valens, vesperi sit miser, ægrotus aut etiam mortuus: & talia omnia, qualia sunt paupertas & diuitiæ, sunt citata, hoc est, subito mutantur apud Deum cum ipse vult. Facile est enim, ut supra dixit, in oculis Dei subito honestare pauperem. Pro, in oculis Dei, est Græcis, *ἐναντι υἱοῦ*, coram Deo. Aliter intelliigi potest, à mane usque ad vesperam mutari tempus, quia nunquam tempus in eodem statu permanet: & omnia quæ in tempore sunt, in oculis Dei esse citata, quia coram illo citò transeunt, nec diurnam habent subsistentiam. Sed prior explicatio magis conuenit proposito, & ei quod sequitur.

25 Homo sapiens in omnibus metuet, & in diebus delictorum attendet ab inertia.

Q Vi, inquit, sapit & prudens est, is considerans quam dixi temporis mutabilitatem, & facile esse Deo eum qui modò felix est statim infelicem reddere, nunquam, etiamsi arrideat fortuna, securus erit: sed in omnibus suis negotijs metuet, & infortunium quod accidere potest, & Dei offensam, ne illam incurrat. Concordat cum illo Prouer. 28. Beatus homo qui semper est pavidus. Porro dies delictorum, vocat dies felices, qui multis præbent luxus & multorum delictorum occasiones. In his ergo diebus, quibus occasionem habet delinquendi, cauebit sibi sapiens ab inertia & negligentia, diligenter scilicet prospiciens, ne felicitas, ut solet, ipsum negligentem faciat sui officij & cultus Dei. Aut dies delictorū, appellat tempora moribus malis corrupta, & periculosa. Aut etiam tempus totum istius vitæ, delictis plenū, ob cuius malitiam quisque sibi cauere attentè meritò debet, iuxta illud Pauli: Videte quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.

Prouer. 28

Ephes. 5.

26 Omnis astutus agnoscit sapientiam, & inuenienti eam dabit confessionem.

Astutum vocat prudentem & intelligentē. Est enim Græcis *σύνετος*. Quoniam quæ dixit sciebat parum placitura carnalibus hominibus, subiunxisse videtur hanc sententiam, qua significat prudentes cum audiunt quæ sapienter ab alijs dicuntur, mox agnoscere in eorum verbis sapientiam, eamque recipere & amplecti, insuper & ei qui hanc inuenire & proferre alijs potest, dare confessionē laudis, hoc est, prædicare illum, laudare, & bonum testimonium ei dare.

27 Sensati in verbis & ipsi sapienter egerunt, & intellexerunt veritatem & iustitiam, & implorauerunt prouerbia & iudicia.

Pro

PRO, *senfati*, Græcis est eadem dictio quam mox vertit, *astutus*. Quod si bene spectetur authoris scopus, illud, in verbis, non est iungendum cum, *senfati*, sed cum, *sapienter egerunt*, vt sit sensus: Prudentes non tantum, vt dixi, aliorum sapientiam agnoscunt, & laudant eos qui eam proferunt, sed percepta ab alijs etiam sapientia etiam ipsi sapienter segerunt in verbis, sapienter scilicet loquendo, & alios docendo. Quod sequitur, & intellexerunt veritatem & iustitiam; Græcis non est. Et pro, implorauerunt, illis est *ἀνωμερῖσας*, hoc est, instillauerunt. quomodo vidi vnum habere ex impressis biblijs Roberti Stephani. Verisimile est interpretem vertisse, impluuerunt, quia à pluuia & imbre dictio Græca deriuata est, nullo modo autem potest significare quod Latinis est implorare. Certè Rabanum non legisse, implorauerunt, sed aliud verbum aliquod, nempe protulerunt vel impluuerunt, apparet ex eius commentario, quod sic habet: Non solum intelligunt veritatem & iustitiam mandatorum Dei, sed & proueria doctrinarum ob auditorum suorum proferunt utilitatem, & bonorū exemplorum non cessant exhibere imitationem. Quo commentario non explicatur quomodo *senfati* implorauerunt proueria, sed quomodo exhibuerunt ea. Potest tamen sic intelligi; implorauerunt alijs proueria, vel, id affecuti sunt à Deo, vt alijs proueria, hoc est, selectas grauesque sententias proferre possent.

28 Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere.

Subiungit quædam præcepta ad temperantiam pertinentia. Inter quæ rectè primo loco ponit generale mandatum, quod omnem inordinatam concupiscentiam refecat, dicens: Post concupiscentias tuas non eas; nomine concupiscentiarum, more scripturæ, vitiosa desideria notans, quæ non à spiritu, sed à carne originem habent. Huiusmodi concupiscentias non prohibet ne sint: nec præcipit vt eas omnino præeamus. id enim in hac vita est impossibile. Sed hoc tantum præcipit, vt post eas non eamus, hoc est, non sequamur, nec assentiamur eis. In secundo membro pro, voluntate, multi legunt, voluptate, sed nomen, voluntate, magis conuenit, si modò tamen accipiatur pro appetitu sensitiuo, vt cum dicitur; à voluntate tua; intelligatur hominis voluntas, ea quæ Dei voluntati non concordat. Græcis enim est, *ἀπὸ τῶν ὀρεξίμωνος*, ab appetitibus tuis. Cum dicitur, auertere, idem significat quod prius: eos appetitus non sequendos quò trahunt, sed ab eis ad contraria animum reuocandum & inclinandum. Idem ergo hic author requirit quod Petrus, dicens: Obsecro vos abstinere à carnalibus desiderijs, quæ militat aduersus animam. 1. Pet. 2.

29 Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius, faciet te in gaudium inimicis tuis.

Bona ratio & efficax ad retrahendum à sectandis concupiscentijs, & continet iustam pœnam eorum qui suis obsequuntur desiderijs. Est enim ac si dicat; Si tu præstiteris animæ tuæ eius quæ desiderat gaudia, ipsa vicissim te faciet gaudium inimicorum tuorum, quia scilicet in multa peccata, damna & dedecus te inducet, per quæ de te gaudebunt inimici tui, siue dæmones, qui gaudent hominum perditione: siue etiam homines, qui gaudent eorum quos odiunt dedecore & damnis, iuxta illud Dauidis: Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero.

Judic. 16. Exemplum huius insigne est Sampson, qui ob libidines, quas sectatus erat, factus est ludibrium & gaudium Philisthæis, & sibi ipsi exitium.

30 Ne oblecteris in turbis, nec immodicis, assidua enim est commissio illorum.

31 Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, & non est tibi nihil in sacco. eris enim invidus vitæ tuæ.

Dvo hi versus valde sunt obscuri, & ob id mirum non est quòd sint & in lectione corrupti, & in expositione contorti. Quod ergo ad lectionem pertinet, imprimis notandum, legendum esse in priori versu, immodicis, per vnam dictionem, non vt multi habent, in modicis, quia illud, immodicis, additum videtur ab interprete ad exponendum quod dixit, turbis, & dictioni, immodicis, videtur ab eo opponi quod in sequenti versu dicitur, mediocris. Et verisimile est interpretem veritasse; Nec oblecteris in turbis, nec immodicis delecteris: reperendo verbum, delecteris, vt habent multi libri, vt per illam partem; nec immodicis delecteris; à se additam, exponeret quod dixit; ne oblecteris in turbis. In secundo versu certum est legendum esse non, in sacco, sed in sacco, quomodo est apud Rabanum, & meminit etiam Glosa Ordinaria & Lyra. Nam Græcis est *ἰν ἡσασονίῳ*, in marsupio vel crumena. Minus est quòd legendum sit potius, vitæ tuæ, quàm animæ tuæ, cum vtrumque libri scripti habeant, sed Græcè est *τῶν σου*, vitæ tuæ. Quod ad sensum attinet, Rabani explicationem hic afferemus, quæ inter aliorum nostrorum commentarios minus est coacta. Is ergo priori versu cum alijs intelligit moneri ne quis gaudeat turbarum frequentatione, & populari conuersationi se intermiscet, quia in ea plerumque peccare & commissa admittere contingat, vt nomen, commissio, sit positum pro peccatorum designatione. In secundo intelligit nos prouocari ad opera misericordiæ, vt non simus segnes in præstando proximis nostris beneficia terrena, quia non inde deerunt nobis solatia temporalia: imò si hoc facere neglexerimus, animæ nostræ non perspiciemus præparare bona futura. Itaque secundum eum sensus est: Ne sis mediocris, piger & tardus, sed frequens & strenuus in studio benefaciendi & mutuandi alijs: quia si id feceris, non erit tibi nihil in sacco, hoc est, semper aliquid habebis, nec deerunt tibi solatia temporalia.

ralia. Contrà verò eris inuidus animæ tuæ, quia ei non bene prospicies. Sed hæc vel alia similis explicatio vt in se satis contorta est, ita si originalia inspiciantur, manifestè nimis est aliena ab authoris proposito. Habent autem illa sic, *μη̄ ἰουφραίνε ἐν πολλῇ̄ ἔσφῃ, μηδὲ προσδιδῆῖς συμβολῆς ἐν τῷ. μη̄ γίνε πωχὸς συμβολοκοπῶν ἐν λαύσμεῖ, κ̄, ε̄ δὲ ἰσοίσις ἐν μαρονηφ.* Quæ etiam satis obscura iam quidam sic vertunt: Ne læteris in multis delitijs, neque alligatus sis confortio earum. Ne fias pauper symbola diuidens (hoc est, conuiuia faciens,) ex fœnore, & nihil tibi fit in marsupio. In priori enim versu nomen *συμβολῆ*, videtur accipi pro sodalitate conuiuiorum, in qua singuli symbola conferebant. A qua dictione in secundo versu est verbum fictum, *συμβολοκοπῶν*, à nomine *σύβολο*, & verbo *κοπῶν*, quod est scindere & diuidere. In vnus scripti margine addita fuit horū duorū versuum altera lectio, quæ ex alia quapiã versione olim recepta videtur desumpta, & longè clarior est hac nostra, magisq; Græcis respondens. habet autè sic: Noli iucundari in multa epulatione, ne egeas ex collatione. Ne fias pauper, collationem faciens ex mutuo. Vtut est, certum est Sapientem inter reliqua temperantiæ præcepta his verbis dehortari à sectandis sumptuosis conuiujs, ne inde quis cogatur sub vfuris pecuniam accipere, & crumena exhausta, ad inopiam redigatur. Huic intelligentiæ vt nostra lectio accedat, sic videtur accipienda: Ne oblecteris in turbis, hoc est, non delecteris immodicis rebus, sumptuosis & immoderatis conuiujs, vbi magna & superflua est ciborum turba & copia. Nam in illis immoderatis delitijs semper multa malè committuntur, multaq; assiduè ad eas conferenda sunt, frequètes item in eis accidunt contentiones & rixæ, quibus homines inter se committuntur. Cauene qui sectatus es immodica, fias mediocris & pauper, dum ex mutuo accepto pro alendis conuiujs contentiones sustinere debes à fœeneratoribus, & nihil tibi est in crumena, vtpotè per immodicum sumptum exhausta. Si enim ita tibi euenerit, declarabis te non bene prospexisse & fauisse vitæ & animæ tuæ, dum cogeris & famere & erubescere apud homines. Itaque quod habemus per duas negotiationes, non est tibi nihil; non valet affirmationem more Latino, sed more Græco tantum positum est ad fortius negandum. Nam Græcis hic tantum vna est negatio. Nec absurdum quis putet turbam hic exponi pro multitudine ciborum. Nam Plinius lib. 15. cap. 13. turbam prunorum dixit pro varijs generibus prunorum: & turbam vulnerum pro multitudine vulnerum, lib. 11. cap. 37.

Videtur autem interpres pro *ἔσφῃ*, vt est

Græcis, legisse *τὸ βῆ*.